

Ks. Adam Szpotański*

KS. JÓZEF ROGOŻ, PIERWSZY POLSKI DUSZPASTERZ W ZGORZELCU, W ŚWIETLE DOKUMENTÓW ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO WE WROCŁAWIU

FR. JÓZEF ROGOŻ, THE FIRST POLISH PRIEST IN ZGORZELEC,
IN THE LIGHT OF THE DOCUMENTS
OF THE STATE ARCHIVES IN WROCŁAW

Abstract: The rulers of the Church, due to the lack of Polish clergy in so-called the Recovered Territories were looking for priests ready to serve in an uncertain land. One of them was Fr. Józef Rogoż. He was sent to work in Zgorzelice – Zgorzelec only for a few weeks. As a result, he was the first Polish clergyman in this city, and his ministry lasted much longer.

Keywords: Zgorzelec, Fr. Józef Rogoż, Church during communism, Recovered Territories.

W pierwszych latach po II wojnie światowej m.in. na terenie Dolnego Śląska podjęto próbę stabilizacji życia kościelnego. Deportacja ludności niemieckiej, w tym także duchowieństwa, wiązała się z koniecznością pozyskania polskich duszpasterzy dla nowych mieszkańców tych ziem. Część duchowieństwa przybyła na tzw. Ziemie Odzyskane wraz ze swoimi parafianami z Kresów lub z innymi repatriantami. Lecz ich liczba nie odpowiadała realnym potrzebom osadników polskich. Stąd każdy polski ksiądz, który zgodził się przybyć na te ziemie i włączyć w posługę duszpasterską, był niejako „na wagę złota”. Tym bardziej, że większość Polaków nie chciała korzystać z posługi duszpasterskiej niemieckich duchownych, którzy pozostali na Dolnym Śląsku.

* Ks. Adam Szpotański – kapłan diecezji legnickiej, doktor, pracownik Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN we Wrocławiu, współpracownik Centrum Badania Historii „Solidarności” i Oporu Społecznego w PRL na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, ORCID: 0000-0003-3861-2304, e-mail: adam.szpotanski@ipn.gov.pl.

Ludność polska osadzana na tych terenach pochodziła z bardzo różnych miejsc – byli to repatrianci z tzw. Kresów, osadnicy wojskowi, Polacy wracający z obozów koncentracyjnych lub pracy przymusowej. Nie posiadali ani wspólnych korzeni, ani tożsamości. Wielu z nich dźwigało brzemień wojny. Dodatkowo po 1945 r. Dolny Śląsk był swego rodzaju rajem dla szabrowników z centralnej polski. Administrator apostolski Dolnego Śląska, ks. dr infułat Karol Milik (1892-1976), słał wiele listów do różnych biskupów oraz wyższych przełożonych zakonnych z prośbą o oddelegowanie kapłanów do posługi wśród tak różnicowanej społeczności polskiej. Apele te były szczególnie nasilone w czasie Wielkiego Postu 1946 r.¹ W odpowiedzi na nie wiosną 1946 r. przybył do Zgorzelca ks. Józef Rogoż. Miał on pomóc w spowiedzi wielkopostnej oraz w czasie Świąt Wielkanocnych ówczesnemu proboszczowi parafii pw. św. Bonifacego w Zgorzelcu ks. dr. Franzowi Scholzowi (1909-1998). Późniejsze niespodziewane wydarzenia spowodowały, iż ks. Rogoż pozostał w Zgorzelcu nie parę tygodni, lecz całe lata.

Dość szybko ks. Rogoż odczuł nieprzychylność miejscowych władz i organów partyjnych, co może dziwić, skoro zgorzeleckie władze tak bardzo nalegały na przyjazd polskiego księdza do miasta. Skoro więc przybył, powinny czuć się usatysfakcjonowane, tymczasem okazało się, że było odwrotnie. Co wpłynęło na sposób postrzegania ks. Rogoża przez miejscowych notabli: jego konspiracyjna przeszłość czy działalność w Zgorzelcu? I czy nagonkę prowadzoną wobec ks. Rogoża można uznać za modelowe prześladowanie duchownych w latach 1946-1950? Poniższy artykuł postara się odpowiedzieć na te pytania.

Opracowanie powstało w oparciu o kwerendę przeprowadzoną w Archiwum Państwowym we Wrocławiu (APWr) – jednostka pt. Korespondencja dotycząca działalności kleru w powiecie Zgorzelec, wchodząca w skład zespołu pt. Komitet Powiatowy PPR w Zgorzelcu². Jej wyniki zostały zestawione z innymi dostępnymi dokumentami dotyczącymi osoby ks. Rogoża, a więc: Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu (AIPN Wr) – zespół: Materiały operacyjne. Akta kontrolne śledztwa w sprawie publicznego nawoływania do nieposłuszeństwa wobec władz państwowych przeciwko Rogoż Józefowi; Sprawozdanie dekadowe Powiatowego Urzędu Bezpieczeństw Publicznego (PUBP) do Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP) za 1947 oraz Sprawozdania z działalności PUBP w Zgorzelcu 1948; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie (AIPN Kr) – zespół: Materiały operacyjne. Sprawa operacyjnej obserwacji kryptonim „Niepewny” dot. Józef Rogoż; Archiwum Legnickiej Kurii Biskupiej (ALKB) – zespół: Skoroszyt Parafii pw. św. Bonifacego w Zgorzelcu; Archiwum Parafii

¹ Por. J. Pater. *Ksiądz infułat dr Karol Milik jako rządcą Archidiecezji Wrocławskiej w latach 1945-1951*. Wrocław 2012 s. 148-149.

² Jednostka składa się z 24 dokumentów powstałych w 1948 r. Dotyczą one trzech księży z powiatu zgorzeleckiego: ks. Józefa Rogoża (Zgorzelec), ks. Piotra Mrówki (Bogatynia), ks. Mariana Szumirskiego (Pieńsk). Zdecydowana większość tych akt dotyczy ks. Rogoża.

pw. św. Bonifacego w Zgorzelcu (APBZ) – zespół: Akta dawne. Dzięki tak dobranym materiałom źródłowym można spojrzeć na sprawę ks. Rogoża zarówno od strony władz partyjnych, Urzędu Bezpieczeństwa (UB), jak i Kościoła katolickiego.

Artykuł został podzielony na cztery części. W części pierwszej, *Polityka komunistów wobec duchowieństwa w latach 1945-1950*, ukazano mechanizm zachowań władzy ludowej wobec osób duchownych. Część druga, *Biogram ks. Rogoża*, traktuje o najważniejszych wydarzeniach z życia księdza. Część trzecia, *Początki pobytu ks. Rogoża w Zgorzelcu*, opisuje okoliczności przyjazdu ks. Rogoża do parafii pw. św. Bonifacego w Zgorzelcu i jego przyjaźń z niemieckim księdzem. Część czwarta, *Postać ks. Rogoża oczami komunistów w Zgorzelcu*, opowiada o przebiegu działań miejscowych władz partyjnych i UB wobec osoby ks. Rogoża. Tak ujęta struktura artykułu może pomóc w poznaniu i zrozumieniu sytuacji, w jakich został postawiony nie tylko ks. Rogoż, ale także wielu polskich duchownych przybyłych na tzw. Ziemię Odzyskane w latach 1945-1950. Tym bardziej, że losy poszczególnych polskich duchownych pełniących swoją posługę na Górnych Łużycach w pierwszych latach po II wojnie światowej nie zostały dotąd dostatecznie zbadane. O niektórych aspektach posługi księży rzymskokatolickich pracujących na terenie powiatu zgorzeleckiego z punktu widzenia UB pisał jedynie prof. Robert Klementowski w książce pt. *Zgorzelecka безпеaka 1945-1990*. A przecież to m.in. ich działalność miała ogromny wpływ na proces osadnictwa polskiego na tych terenach.

1. POLITYKA KOMUNISTÓW WOBEC DUCHOWIEŃSTWA W LATACH 1945-1950

Z uwagi na fakt, że w pierwszych miesiącach po zakończeniu II wojny światowej komuniści skupili się na wyeliminowaniu wszelkiego zbrojnego podziemia i stworzeniu pozorów legalnego zdobycia władzy, sprawy Kościoła i duchowieństwa teoretycznie zeszły na drugi plan. Było to oczywiście zagranie pozorne, gdyż z powodów ideologicznych tak Kościół, jak i duchowieństwo były traktowane jak „śmiertelny wróg”. Jednym z pierwszych wyrazów negatywnego nastawienia nowych władz wobec Kościoła było zerwanie konkordatu 12 września 1945 r. Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej dla zachowania pozorów argumentował swoją decyzję tym, iż to Watykan naruszył art. IX konkordatu w czasie II wojny światowej, reakcja komunistów miała więc być tylko potwierdzeniem stanu faktycznego³. Komuniści w Polsce, wykorzystując wzorce sowieckie, starali się doprowadzić do jak najliczniejszych i największych rozłamów w strukturze Kościoła⁴.

³ Por. W. Kucharski. *Komuniści i Watykan*. Warszawa 2019 s. 25.

⁴ Por. S. Pastuszewski. „Okółokatolickie” związki wyznaniowe jako mimowolny i świadomy sojusznik komunistów w walce z Kościołem rzymskokatolickim w Polsce w latach 1944-1989. W: *Czas próby. Kościół katolicki w okresie PRL*. Red. W. Polak. Toruń 2017 s. 49.

Atak na duchowieństwo miał wynikać z zaangażowania Kościoła w politykę i wspierania tzw. „band”. Faktycznie, wielu kapłanów pełniło funkcję kapelanów wśród „żołnierzy wyklętych”, a liczne plebanie stały się miejscem schronienia dla żołnierzy podziemia antykomunistycznego. W drugiej połowie lat 50. XX w. dochodziło również do procesów pokazowych, w których duchowni byli ukazywani jako zdrajcy współpracujący w czasie wojny z Niemcami, a po wojnie wspierający oddziały „leśnych” czy jako agenci Zachodu, niszczący w ten sposób odradzającą się Polskę. Ważnym polem walki z Kościołem okazała się szkoła. Co prawda w roku szkolnym 1945/1946 podjęto nauczanie religii, ale jednocześnie zabroniono działalności wszelkim katolickim stowarzyszeniom. Przeróżnych form ataku na Kościół jako wspólnotę lub pojedynczych duchownych było wiele⁵.

Od jesieni 1947 r. władze polskie nasiliły bezpośrednią i zdecydowaną walkę z Kościołem katolickim w Polsce. 28 listopada 1947 r. premier Józef Cyrankiewicz (1911-1989) podczas wystąpienia w sejmie zadeklarował, że rząd będzie respektował prawa Kościoła, ale nie pozwoli na wykorzystywanie ich do uprawiania polityki⁶. Komuniści za wszelką cenę chcieli zepchnąć Kościół do kruchty, a więc zupełnie wykluczyć go z życia publicznego i pozbawić wpływu na społeczeństwo. Działania te były tak jednoznaczne, że stały się obiektem komentarzy zagranicznej prasy. Jedną z najbardziej istotnych form walki komunistów z Kościołem okazała się próba przejęcia kontroli nad młodzieżą. Tym bardziej, że młode pokolenie spontanicznie gromadziło się wokół duchownych i parafii. Aby zmniejszyć ich wpływ, zakładano szkoły ateistyczne pod patronatem Robotniczego lub Chłopskiego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci. Od 1948 r. szkoły zakonne zostały poddane szykanom. Zaczęto odbierać Kościołowi prowadzone dotąd przez niego przedszkola i ośrodki opiekuńczo-wychowawcze. Zwiększono także liczbę aresztowań duchownych. W 1949 r. ze szpitali państwowych zwolniono kapelanów, a szpitalne placówki zakonne upaństwowiono. Podobny los czekał kapelanów więziennych. Atmosferę relacji państwo – Kościół jeszcze bardziej podgrzał list pasterski Episkopatu Polski z 23 maja 1948 r., w którym wierni (szczególnie młodzież) byli przestrzegani przed złem, które niósł ze sobą komunizm⁷.

Chcąc doprowadzić do wewnętrznego rozłamu wśród duchownych, władze zaczęły dzielić ich na dwie grupy: „pozytywnych” i „reakcyjnych”. Próbowano nastawić negatywnie księży do władz kościelnych. Jednocześnie podjęto próby uprawnienia własnych działań wobec kleru, np. opublikowany dekret o wolności sumienia i wyznania z 5 sierpnia 1949 r. stał się podstawą do licznych przesłuchań duchownych. Mimo powołania w lipcu 1949 r. państwowo-kościelnej Komisji

⁵ Por. J. Żaryn. *Kościół w PRL*. Warszawa 2004 s. 13-18.

⁶ Por. L.B. Paszkiewicz. *Sytuacja Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1945-1948 w świetle londyńskiego „Jutro Polska”*. „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 2:2003 nr 1 s. 107.

⁷ Por. tamże s. 108; J. Żaryn. *Kościół w PRL* s. 19-22.

Mieszanej, która miała uregulować relacje między państwem a Kościołem, władze komunistycznie nie zmniejszyły skali prześladowania duchownych. Zabroniono zgromadzeń religijnych, zbiorów pieniężnych do puszek, wprowadzono księgi rozrachunkowe nr 11, na podstawie których próbowano wnikać w finanse danej parafii⁸. W styczniu 1950 r. w całej Polsce dokonano zaboru struktury i mienia Caritas. 23 stycznia 1950 r. komuniści powołali przymusowy zarząd nad Caritas, aby udowodnić, że ze strony księży doszło do defraudacji środków. Machina terroru wobec duchownych coraz bardziej się nakręcała, a przy tym komuniści próbowali podeprzeć swoje działania aktami prawnymi⁹. Celem zachowania pozorów władze polskie dążyły do porozumienia z Kościołem, które zostało zawarte 14 kwietnia 1950 r., lecz dalsze wydarzenia tylko potwierdziły, że był to zabieg czysto polityczny, komuniści bowiem nie przestrzegali zasad dotyczących relacji państwo – Kościół¹⁰.

2. BIOGRAM KS. ROGOŻA

Józef Stanisław Rogoż przyszedł na świat 28 maja 1913 r. w Jadownikach, jako syn Stanisława i Magdaleny z d. Żmuda. Rodzice pracowali ciężko, aby utrzymać liczną rodzinę. Stanisław Rogoż był zdolnym i znanym w okolicy snycerzem, poświęcił się głównie rzeźbie kościelnej. Magdalena natomiast zajmowała się gospodarstwem i opieką nad dziećmi. 29 maja 1913 r. Józef przyjął chrzest z rąk ks. Jakuba Lurańca. Edukację rozpoczął w szkole podstawowej w Brzesku, gdzie również uczęszczał do gimnazjum. Maturę zdał w 1934 r., po czym rozpoczął studia teologiczne w tarnowskim Seminarium Duchownym. Seminarium ukończył w 1939 r. 29 czerwca 1939 r. w katedrze tarnowskiej przyjął święcenia kapłańskie z rąk bp. Edwarda Komara (1872-1943)¹¹.

W latach 1939-1941 pełnił funkcję wikarego w Jazowsku. Oprócz posługi duszpasterskiej zaangażował się w działalność konspiracyjną. W niedługim czasie

⁸ Por. *Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 5 lipca 1949 r. o obowiązku prowadzenia ksiąg podatkowych przez duchownych*. Dz. U. 1949 nr 49 poz. 292.

⁹ Por. J. Żaryn. *Kościół w PRL* s. 23-26; H. Słabek. *Polityka i Kościół w Polsce 1945-1950 (przeгляд problematyki)*. „Dzieje Najnowsze” 23:1991 nr 2 s. 112-113; *Ustawa z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego*. Dz. U. 1950 nr 9 poz. 87; *Ustawa z dnia 19 kwietnia 1950 r. o zmianie organizacji naczelnych władz państwowych w zakresie gospodarki komunalnej i administracji publicznej*. Dz. U. 1950 nr 19 poz. 156.

¹⁰ Por. Z. Zieliński. *Kościół w Polsce, w latach 1939-2003*. „Symposium” 2004 nr 1 (12) s. 51.

¹¹ Por. J. Lickindorf. *Historia parafii – sylwetki duszpasterzy ks. Józef Stanisław Rogoż*. Cz. 1. „BONIfakty” 2020 nr 1 (13) s. 7; A. Szpotański. *Parafia pw. św. Bonifacego w Zgorzelcu – Pfarrei St. Bonifatius in Zgorzelec*. Zgorzelec 2020 s. 37; Tenże. *Monografia miasta Zgorzelec w latach 1945-2020*. Jelenia Góra 2022 s. 226; <www.korzeniow.parafia.info.pl/?p=main&what=123> [dostęp: 26.03.2021].

Niemcy zaczęli interesować się działalnością młodego księdza, na skutek czego musiał on ratować się ucieczką i zmianą tożsamości. W tym celu przeniósł się na Podlasie, gdzie występował pod nazwiskiem Władysław Oćwieja. Do końca wojny pracował na terenie diecezji siedleckiej, później wrócił do diecezji tarnowskiej. 6 kwietnia 1945 r. objął wikariat w Limanowej. Wiosną 1946 r. poprosił o skierowanie do pracy na tzw. Ziemiach Odzyskanych¹².

Podczas pobytu ks. Rogoża we wrocławskim więzieniu wielu jego przyjaciół podjęło próbę jego zwolnienia, w tym także Ludwik Tychoniewicz, który uzyskał dostęp do Józefa Cyrankiewicza, a ten z kolei umożliwił mu audiencję u prezydenta Bolesława Bieruta (1892-1956). Na podstawie telefonicznego polecenia prezydenta ks. Rogoż został zwolniony (w źródłach IPN nie ma śladu takiej interwencji)¹³. Po opuszczeniu więzienia ks. Rogoż osiedlił się w Jadownikach, w sąsiedztwie kościoła pw. św. Anny. Miał zamiar wstąpić do jednego ze zgromadzeń zakonnych, ostatecznie jednak zgłosił się do biskupa tarnowskiego z prośbą o nowy przydział obowiązków. 23 listopada 1950 r. otrzymał nominację na referenta spraw duszpasterskich w tarnowskiej Kurii. 23 października 1967 r. zrezygnował z pracy kurialnej i został mianowany administratorem parafii w Przecławiu. W 1988 r. przeszedł na emeryturę. Wiosną 1989 r. wyjechał do diecezji Linz. Został skierowany do pomocy duszpasterskiej w parafii w miejscowości Ried. W 1995 r. podczas urlopu w Polsce dostał wylewu krwi do mózgu i został częściowo sparaliżowany. Po hospitalizacji przebywał w tarnowskim Domu Księża Emerytów. Zmarł 29 lipca 2000 r. w Tarnowie. Został pochowany 1 sierpnia 2000 r. w Brzesku¹⁴.

3. POCZĄTKI POBYTU KS. ROGOŻA W ZGORZELCU

O początkach pobytu ks. Rogoża w Zgorzelcu dowiadujemy się z dziennika ks. Scholza. Ówczesny proboszcz parafii pw. św. Bonifacego przyjął go z pewną obawą, miał już bowiem niemiłe doświadczenia z polskimi księżmi, jak chociażby z ks. Erhardem Skrobkiem¹⁵. Uzyskał jednak zapewnienie ze strony administratury

¹² Por. J. Lickindorf. *Historia parafii – sylwetki duszpasterzy ks. Józef Stanisław Rogoż*. Cz. 1 s. 7; K. Hartmann. *Biogramy*. W: *Wielka mała historia*. Red. K. Hartmann. Görlitz – Wrocław 2014 s. 101; A. Szpotański. *Monografia miasta Zgorzelec* s. 226.

¹³ Por. AIPN Wr 039/6. Akta kontrolne śledztwa w sprawie publicznego nawoływania do nieposłuszeństwa wobec władz państwowych, przeciwko: Rogoż/Rogosz Józef, imię ojca: Stanisław, ur. 28-06-1913 r., tj. podejrzanym o popełnienie przestępstwa z art. 156 kk.

¹⁴ Por. J. Lickindorf. *Historia parafii – sylwetki duszpasterzy ks. Józef Stanisław Rogoż*. Cz. 2. „BONIfakty” 2020 nr 2 (14) s. 7; A. Szpotański. *Monografia miasta Zgorzelec* s. 226; <www.geni.com/people/x-Jozef-Rogoz/4439731127520129589> [dostęp: 26.03.2021].

¹⁵ Por. ALKB. Skoroszyt parafii pw. św. Bonifacego w Zgorzelcu. T. 1. List do Administratury Apostolskiej we Wrocławiu z 1 listopada 1945 r., L.dz. 643/45; APBZ. Akta dawne. Korespondencja 1945-1946. List do Administratury Apostolskiej we Wrocławiu z 1 listopada 1945 r.; A. Szpotański. *Studium korespondencji Administratury Apostolskiej we Wrocławiu z ks. Franzem Scholzem proboszczem*

apostolskiej we Wrocławiu, że na czas Wielkiego Postu oraz Wielkanocy otrzyma pomoc duszpasterską. Przyjazd ks. Rogoża 13 kwietnia 1946 r. ks. Scholz wspominał następująco:

Późnym wieczorem zgłasza się młody, polski kapłan. Nieznany przybysz promieniuje ludzkim ciepłem. Przychodzi tylko, aby pomagać i prosi o zakwaterowanie na kilka dni. Tu pomóc? Ale czy chodzi o przyznanego następcę? Nasz gość nie wie, o żadnej sukcesji [...] Pierwsze sympatyczne wrażenie potwierdza się. Gość nie jest wymagający. Przyjechał tu, aby pomagać. Jaki cud w owych czasach, kiedy także kapłani przekonani byli o swych nacjonalistycznych uprzedzeniach¹⁶.

Ks. Scholza – Niemca i ks. Rogoża – Polaka połączyła szczerza przyjaźń. W innych fragmentach dziennika niemiecki ksiądz wspomina, jak wielkim wsparciem okazał się dla niego niespodziewany gość. W momentach największego kryzysu ks. Scholza, wywołanego przez ciągłe ataki na jego osobę, mógł on liczyć na wsparcie ze strony ks. Rogoża. To świadczy o lojalności młodego kapłana. Mógł przecież wykorzystać tę sytuację i przyspieszyć wyjazd proboszcza, aby samemu objąć dość dużą parafię. Ks. Rogoż nie kierował się jednak własnymi ambicjami ani uprzedzeniami czy też chęcią zemsty – w końcu jego doświadczenia wojenne nie należały do najlepszych. A jednak ks. Rogoż nie kierował się nimi i robił wszystko, co możliwe, aby ks. Scholza zatrzymać. Niemiecki proboszcz w swym dzienniku tak opisywał tę relację:

Z moim gościem, który wkrótce został moim towarzyszem i który zakończył moją samotność, wypróbowaliśmy bratnią współpracę wewnątrz i zewnątrz. To mi daje dużo radości. O warunkach tutaj na dalekim «polskim zachodzie» nie miał on, będąc w kraju, najmniejszego pojęcia. To co w imieniu Polski tutaj się dzieje bardzo go trapi¹⁷.

Ta postawa ks. Rogoża wzbudziła szczerą podziw i szacunek ks. Scholza, czego najlepszym przykładem mogła być prośba proboszcza skierowana do władz kościelnych we Wrocławiu i Tarnowie¹⁸.

Po odejściu ks. Scholza z parafii 27 kwietnia 1946 r. ks. Rogoż przejął wszystkie obowiązki duszpasterskie¹⁹. Podjął się trudnego zadania, jakim było zorganizowanie pełnego duszpasterstwa dla Polaków. W skład parafii zgorzeleckiej wchodziło

parafii pw. św. Bonifacego w Zgorzelcu. „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 18:2019 nr 2 (35) s. 184-190.

¹⁶ F. Scholz. *Dziennik Görlitz – Zgorzelice – Zgorzelec 1945-1946*. Kijów 1993 s. 69.

¹⁷ Tamże s. 70.

¹⁸ Por. ALKB. Skoroszyt parafii pw. św. Bonifacego w Zgorzelcu. T. 1. List do kurii w Tarnowie z 22 kwietnia 1946 r.; List do Administratury Apostolskiej we Wrocławiu z 23 kwietnia 1946 r.

¹⁹ Por. F. Scholz. *Dziennik Görlitz – Zgorzelice – Zgorzelec* s. 71-72; K. Wóycicki. *Dom nad Nysą Zgorzelec i Görlitz 1945-1989. Kronika wydarzeń*. Görlitz – Zgorzelec 2013 s. 83.

wówczas nie tylko miasto Zgorzelec, ale również okoliczne wioski: Łągów, Trójca, Gronów itd. Aby móc skutecznie prowadzić duszpasterstwo, ks. Rogoż powziął starania o sprowadzenie do Zgorzelca sióstr zakonnych ze Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej. Do tego zgromadzenia należała jego rodzona siostra – Antonina Rogoż. Starania zakończyły się sukcesem. Od sierpnia 1946 r. siostry służebniczki, jak się je zwykło nazywać, po dzień dzisiejszy wspomagają pracę miejscowych duszpasterzy²⁰.

Do sukcesów organizacyjnych ks. Rogoża należy zaliczyć również: założenie w 1946 r. oddziału Caritas w parafii, założenie w listopadzie 1946 r. Sodalicii Marińskiej w miejscowym gimnazjum, poświęcenie 8 grudnia 1947 r. półpublicznej kaplicy w ośrodku Caritas. Za czasów jego posługi proboszczowskiej w jedynej parafii miejskiej w Zgorzelcu funkcjonowały (oprócz wyżej wymienionych) takie wspólnoty, jak: Żywy Różaniec, chór kościelny, Koło Ministrantów i Krucjata²¹. Jego zdolności administracyjne wyrażały się w umiejętności pozyskiwania i zarządzania dobrami materialnymi Kościoła²².

4. POSTAĆ KS. ROGOŻA OCZAMI KOMUNISTÓW W ZGORZELCU

Punktem zapalnym konfliktu pomiędzy miejscowym aparatem partyjnym w Zgorzelcu a ks. Rogożem była m.in. kwestia funkcjonowania przy parafii oddziału Caritas oraz jego nauczania religii w miejscowych szkołach podstawowych i gimnazjum. W liście do władz wojewódzkich partii nadawca (w imieniu władz powiatowych) nie podawał żadnych przykładów niewłaściwej czy gorszącej postawy księdza. Już w pierwszych zadaniach dostrzec można, że w ocenie działalności ks. Rogoża kierował się on czysto propagandowymi określeniami. Jednocześnie ks. Rogoż, zdaniem autora listu, potrafił jednać sobie ludzi i był dobrym organizatorem. Ponadto działalność księdza została zdefiniowana jako szkodliwa i niebezpieczna nie tyle z uwagi na wpływ, jaki Kościół miał wówczas na społeczeństwo, co z uwagi na osobiste zdolności księdza i jego charyzmę, a szczególnie wpływ na ludzi młodych. W dokumencie czytamy:

Również na terenie szkoły wywiera ks. Rogoż, przy pomocy reakcyjnej części nauczycielstwa, swój zgubny wpływ na dzieci i przeciwdziała z wszystkich sił powstaniu demokratycznych młodzieżowych. Nasze wysiłki przeciwdziałania wpływowi księdza i ożywieniu postępowego ruchu wśród młodzieży nie mogły

²⁰ Por. J. Lickindorf. *Historia parafii – Siostry Służebniczki*. Cz. 2. „BONIfakty” 2020 nr 7 (19) s. 6.

²¹ Por. APBZ. Akta dawne. Karta parafii. Sprawozdania 1945-1947.

²² Por. APBZ. Akta dawne. Sprawozdania 1945-1947. Podanie do Powiatowego Urzędu Ziemskiego z 18 stycznia 1947 r.

dać dotychczas pozytywnych wyników, bowiem ks. Rogoż nastawił dzieci wrogo do wszelkich przejawów postępu²³.

Dla oczerniania ks. Rogoża władze partyjne w Zgorzelcu wykorzystywały również zeznania różnych osób, rzekomo „poszkodowanych” przez duchownego. W jednej z takich skarg, napisanych przez uczennicę księdza, pojawił się zarzut „prześladowania” dzieci i młodzieży należącej do organizacji komunistycznych, a także „pastwienia” się nad tymi, którzy do takich organizacji nie należeli, ale za to działali w nich aktywnie ich rodzice. Jednocześnie ksiądz miał kwestionować katolicyzm tych osób. Ponadto w stosunku do poszczególnych uczniów zwracał się w sposób obraźliwy, np. „agentka UB” itp.²⁴

Starosta zgorzelecki również podjął próbę usunięcia ks. Rogoża z terenu powiatu zgorzeleckiego. W piśmie do wojewody pojawiła się następująca argumentacja:

Przekładam oświadczenie Kierownika Ref. Społecznego [...] z prośbą o spowodowanie usunięcia księdza Józefa Rogoża z tut. terenu, gdyż jednostka ta jest zdecydowanie wrogo nastawiona i wybitnie szkodliwa dla obecnego ustroju²⁵.

Do cytowanego pisma zostało dołączone oświadczenie kierownika, w którym zarzucano ks. Rogożowi, iż w czasie kazań podkreślał, że obowiązujący w Polsce ustroj jest przejściowy. Odwoływał się także do celowej nagonki propagandy komunistycznej na osobę papieża²⁶. Miał również podejmować próby wymuszenia na władzach miejskich przekazania pod zarząd parafii cmentarza miejskiego oraz cmentarza wojskowego. Pismo, w którym pojawiły się także inne zarzuty, kończy się następującym stwierdzeniem:

Byłoby wielce wskazane spowodowanie przeniesienia go na inny teren biorąc pod uwagę, że będąc tutaj od 46 roku, zna cały teren powiatu oraz posiada szereg popleczników²⁷.

²³ APWr. Korespondencja dotycząca działalności kleru w powiecie Zgorzeleckim. Komitet Powiatowy PPR w Zgorzelcu. List do Wojewódzkiego Komitetu PPR z 18 maja 1948 r.

²⁴ Por. APWr. Korespondencja dotycząca działalności kleru w powiecie Zgorzeleckim. Komitet Powiatowy PPR w Zgorzelcu. Skarga do Powiatowego Komitetu PPR z 21 czerwca 1948 r.

²⁵ APWr. Korespondencja dotycząca działalności kleru w powiecie Zgorzeleckim. Komitet Powiatowy PPR w Zgorzelcu. Wniosek starosty zgorzeleckiego do wojewody we Wrocławiu. L.dz. 56/tj/48.

²⁶ Pius XII 1 marca 1948 r. wystosował list do biskupów niemieckich w sprawie powrotu tzw. Ziemi Odzyskanych do Niemiec, co oczywiście komuniści wykorzystali jako przykład antypolskiej polityki Watykanu i kleru. Por. M. Sanak. *Wizerunek papieża Piusa XII w propagandzie komunistycznej w Polsce w latach 1945-1958*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2017 z. 4 s. 769.

²⁷ APWr. Korespondencja dotycząca działalności kleru w powiecie Zgorzeleckim. Komitet Powiatowy PPR w Zgorzelcu. Skarga do Starosty Powiatowego w Zgorzelcu z 6 listopada 1948 r.

Kolejny ślad negatywnego nastawienia władz do ks. Rogoża odnajdujemy w wykazie duchownych rzymskokatolickich powiatu zgorzeleckiego, prowadzonym przez PPR. W dokumencie tym ks. Rogoż został scharakteryzowany jako jednostka bardzo szkodliwa i wrogo nastawiona wobec obecnej władzy, posiadająca wpływ nie tylko na członków miejscowego harcerstwa czy założonej przez siebie Sodalicii Mariańskiej, ale także na uczniów niezrzeszonych w żadnej organizacji młodzieżowej. Rozmiary efektów pracy ks. Rogoża zaskoczyły nawet samych komunistów, co jeszcze bardziej potęgowało nienawiść wobec jego osoby²⁸.

W podobny tonie opisana jest postać ks. Rogoża w materiałach UB. Sprawę jego rozpracowania określono kryptonimem „Niepewny”²⁹. Zdaniem bezpieki ksiądz wypowiadał się negatywnie z ambony na temat świadków Jehowy, określając ich jako narzędzie komunistów. Ponadto namawiał parafian do niszczenia ich pism oraz niewpuszczania do własnych domów. Kiedy 3 maja 1948 r. ks. Rogoż zorganizował procesję i akademię poświęconą Królowej Korony Polskiej, UB próbował wpłynąć na kierownictwo szkoły, aby ta zakazała udziału w tych wydarzeniach. Zgodnie z przyjętymi na przełomie 1947 i 1948 r. kryteriami bezpieki w sprawie duchowieństwa ks. Rogoż został uznany za „wrogo nastawionego”.

Urząd Bezpieczeństwa wykorzystywał PPR oraz organy miejscowej władzy do bezpośredniej walki ze zgorzeleckim duchownym. Latem 1948 r. ks. Rogoż zorganizował półkolonie letnie dla dzieci ze Zgorzelca, oczywiście bez zgody starostwa, co jeszcze bardziej rozżłościło miejscowych komunistów. 4 listopada 1948 r. starostwo powiatowe zawiesiło działalność Caritas w Zgorzelcu za rzekomą defraudację 24 tys. zł. i wprowadziło zarząd komisaryczny w osobie Stanisława Barbasiewicza – członka PPR. Podczas różnych oficjalnych uroczystości ks. Rogożowi zdarzało się ostentacyjnie wychodzić (w towarzystwie przynajmniej paru osób), kiedy głos miał zabrać któryś z miejscowych dygnitarzy partyjnych. Bez zgody władz organizował zbiórki pieniężne, a w czasie jednego ze swoich kazań rzucił klątwę na osoby, które brały udział w zajmowaniu majątku w Krzewinie, należącego do sióstr boromeuszek³⁰.

²⁸ Por. APWr. Korespondencja dotycząca działalności kleru w powiecie Zgorzeleckim. Komitet Powiatowy PPR w Zgorzelcu. Wykaz duchownych wyznania rzymskokatolickiego.

²⁹ Rozpracowywanie księdza rozpoczęto w 1948 r. i zostało zakończone w 1965 r. Powód rozpracowywania wiązał się z działalnością antypaństwową księdza zapoczątkowaną w Zgorzelcu i kontynuowaną w czasie pracy w Kurii Biskupiej w Tarnowie. AIPN Kr 009/3900 t. 3. Sprawa operacyjnej obserwacji kryptonim „Niepewny” dot. Józef Rogoż, imię ojca: Stanisław, ur. 28-05-1913 r. Kontrola operacyjna duchownego, pracownika Kurii Diecezjalnej w Tarnowie w związku z podejrzeniem o działalność o charakterze antyreżimowym; W książce: R. Klementowski. *Zgorzelecka bezpieka 1945-1990*. Wrocław 2014 s. 83, autor wspomina o sprawie z kryptonimem „Niewygodny”.

³⁰ Por. R. Klementowski. *Zgorzelecka bezpieka* s. 84-86; AIPN Wr 053/359. Sprawozdania dekadowe PUBP w Zgorzelcu i Złotorii do WUBP we Wrocławiu za lata 1946-1947; AIPN 053/369. Sprawozdania PUBP w Zgorzelcu i Złotorii do WUBP we Wrocławiu za lata 1947-1948; APBZ. Sprawozdania 1945-1947. List do Archidiecezjalnego Caritas z 30 września 1946 r.

O antykościelnej działalności miejscowych władz ks. Rogoż na bieżąco informował swoich przełożonych.

1 grudnia 1948 r. urzędnicy ratusza w asyście funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej dokonali usunięcia z budynku Caritas sióstr służebniczek. Zajęcie budynku miało się odbyć na podstawie decyzji władz powiatowych. Starosta argumentował swoją decyzję tym, iż Caritas nie został oficjalnie ponownie zarejestrowany. Po zawieszeniu działalności Caritas ks. Rogoż za pośrednictwem urzędu powiatowego skierował pismo do władz wojewódzkich. Okazało się jednak, że starosta powiatowy celowo nie przekazał tych dokumentów. Ataki na Kościół, jakie miały miejsce w ostatnich paru miesiącach, inicjowane, zdaniem ks. Rogoża, m.in. właśnie przez starostę, miały budzić powszechny sprzeciw i rozgoryczenie części mieszkańców miasta³¹.

Informacje na temat działalności duchownego przekazywali UB zwербowani agenci. Jedna z uczennic spisywała, a następnie przekazywała organom bezpieczeństwa wypowiedzi księdza z lekcji religii. Po niedługim czasie została jednak zdekonspirowana³².

Zarówno dokumenty zgorzeleckiego PPR, jak i Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Zgorzelcu jasno wskazują, że celowe ataki na księdza były prowadzone przez Starostwo Powiatowe, władze miejskie oraz PPR na wyraźne zlecenie bezpieki. Komuniści w Zgorzelcu wykorzystywali więc wszelkie możliwe narzędzia nacisku na ks. Rogoża. Ten schemat powtarzał się w również w przypadku innych duchownych zakwalifikowanych jako „wrogo nastawieni”. Nasilenie ataków na księdza trwało od 1948 r., co odpowiadało kierunkowi działań obranemu przez komunistów wobec duchowieństwa³³. Ks. Rogoż został aresztowany 21 lutego 1950 r. za propagowanie nieposłuszeństwa wobec władz (art. 156 kk) i przewieziony do wrocławskiego więzienia³⁴.

³¹ Por. ALKB. Skoroszyt parafii pw. św. Bonifacego w Zgorzelcu. T. 1. List do Administratury Apostolskiej we Wrocławiu z 2 grudnia 1948 r.

³² Por. R. Klementowski. *Zgorzelecka bezpieka* s. 79.

³³ Sposoby, metody i środki stosowane do prześladowania duchownych były jasno sprecyzowane. Najwyraźniej można to dostrzec, analizując instrukcje przesyłane przez kierownictwo Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego do WUBP, a za ich pośrednictwem do PUBP w całym kraju. Por. *Instrukcja nr 3 z 17 stycznia 1948 r.*; *Instrukcja nr 25 z 13 maja 1948 r.*; *Instrukcja nr 36 z 2 września 1948 r.*; *Instrukcja nr 38*. W: *Instrukcje, wytyczne, okólniki dyrektora Departamentu V MBP dotyczące działań przeciwko Kościołowi katolickiemu w latach 1945-1953*. Red. W. Frazik, F. Musiał, Kraków – Katowice 2012.

³⁴ Por. AIPN Wr 039/6. APWr. Korespondencja dotycząca działalności kleru w powiecie Zgorzeleckim. Komitet Powiatowy PPR w Zgorzelcu. List Komitetu Wojewódzkiego PPR we Wrocławiu, do I sekretarza Komitetu Powiatowego PPR w Zgorzelcu z 24 listopada 1948 r. L.dz. 445/I/48.

ZAKOŃCZENIE

Ks. Józef Rogoż z całą pewnością zapisał się trwale w historii parafii pw. św. Bonifacego w Zgorzelcu nie tylko jako jej pierwszy polski proboszcz, ale także z wielu innych względów. Był bowiem dobrym duszpasterzem, sprawnym organizatorem życia religijnego wśród polskich osadników, i to zarówno w samym Zgorzelcu, jak i w okolicznych miejscowościach. Cechował się pokorą i szczerą gorliwością kapłańską. W pamięci mieszkańców Zgorzelca utrwalił się jego obraz jako człowieka życzliwego i wielkodusznego.

W odpowiedzi na postawione we wstępie pytania badawcze, na podstawie zgromadzonego materiału badawczego i jego dogłębnej analizy należy stwierdzić, iż postawa miejscowych władz partyjnych wobec ks. Rogoża była wypadkową paru czynników. Z jednej strony ogólna tendencja panująca w Polsce nakazywała postrzegać duchowieństwo jak zakonspirowanych wrogów ludu, z drugiej popularność i charyzma ks. Rogoża skutkowała uznaniem go za jednego z najbardziej niebezpiecznych dla systemu komunistycznego księży na terenie powiatu zgorzeleckiego. Reasumując, do zarzutów stawianych ks. Rogożowi należy zaliczyć:

- prowadzenie agitacji politycznej wśród dzieci i młodzieży w szkołach, w których uczył,
- zorganizowanie Sodalicii Mariańskiej (53 członków) w zgorzeleckich szkołach oraz stowarzyszenia katolickiego Caritas (225 członków),
- krytykę gazet prorządowych podczas kazań,
- kwestionowanie ważności ślubów świeckich dla katolików,
- prześladowanie członków „postępowych” organizacji młodzieżowych,
- wpływ na szkolną komisję socjalną, aby ta nie udzielała pomocy materialnej młodzieży należącej do Związku Walki Młodych (ZWM) oraz Organizacji Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego,
- formułowanie podczas kazań wypowiedzi kwestionujących legalność obecnej władzy,
- zachęcanie własną postawą do buntu wobec przedstawicieli aparatu politycznego podczas oficjalnych uroczystości państwowych,
- obronę listu papieskiego dotyczącego tzw. Ziemi Odzyskanych,
- wrogie nastawianie parafian do świadków Jehowy,
- organizowanie uroczystości patriotycznych wbrew woli miejscowych władz,
- prowadzenie działalności Caritas wbrew obowiązującym przepisom,
- wspieranie podziemia antykomunistycznego, próbę powiązania jego osoby z „bandą” operującą w rejonie Garwolina³⁵.

³⁵ Por. AIPN Wr 039/6. APWr. Korespondencja dotycząca działalności kleru w powiecie Zgorzeleckim. Komitet Powiatowy PPR w Zgorzelcu. Wykaz duchownych wyznania rzymskokatolickiego; R. Klementowski. *Zgorzelecka bezpieka* s. 79-85.

Stawiane powyżej zarzuty dotyczyły nie tylko ks. Rogoża, ale także innych duchownych. W powiecie zgorzeleckim można wymienić chociażby ks. Piotra Mrówkę³⁶, dlatego przypadek ks. Rogoża można uznać za modelowy przykład prześladowania duchownego w okresie 1945-1950.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Akty prawne:

- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 5 lipca 1949 r. o obowiązku prowadzenia ksiąg podatkowych przez duchownych. Dz. U. 1949 nr 49 poz. 292.
- Ustawa z dnia 19 kwietnia 1950 r. o zmianie organizacji naczelnych władz państwowych w zakresie gospodarki komunalnej i administracji publicznej. Dz. U. 1950 nr 19 poz. 156.
- Ustawa z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego. Dz. U. 1950 nr 9 poz. 87.

Archiwum Legnickiej Kurii Biskupiej w Legnicy (ALKB)

Skoroszyt parafii pw. św. Bonifacego w Zgorzelcu. T. 1:

- List do Administratury Apostolskiej we Wrocławiu z 1 listopada 1945 r. L.dz. 643/45.
- List do Administratury Apostolskiej we Wrocławiu z 2 grudnia 1948 r.
- List do Administratury Apostolskiej we Wrocławiu z 23 kwietnia 1946 r.
- List do kurii w Tarnowie z 22 kwietnia 1946 r.

Archiwum Instytut Pamięci Narodowej w Krakowie (AIPN Kr)

- AIPN Kr 009/3900 t. 3, Sprawa operacyjnej obserwacji kryptonim „Niepewny” dot. Józef Rogoż, imię ojca: Stanisław, ur. 28-05-1913 r. Kontrola operacyjna duchownego, pracownika Kurii Diecezjalnej w Tarnowie w związku z podejrzeniem o działalność o charakterze antyreżimowym.

Archiwum Instytut Pamięci Narodowej we Wrocławiu (AIPN Wr)

- AIPN Wr 024/5637. Sprawa agencyjnego rozpracowania kryptonim „Czarny Kruk” /teczka ewidencyjna dot. Mrówka Piotr, imię ojca: Antoni, ur. 06-01-1914 r. i innych.
- AIPN Wr 039/6. Akta kontrolne śledztwa w sprawie publicznego nawoływania do nieposłuszeństwa wobec władz państwowych, przeciwko: Rogoż/Rogosz Józef, imię ojca: Stanisław, ur. 28-06-1913r., tj. podejrzanym o popełnienie przestępstwa z art. 156 kk.
- AIPN Wr 053/359. Sprawozdania dekadowe PUBP w Zgorzelcu i Złotorzy do WUBP we Wrocławiu za lata 1946-1947.

³⁶ Por. APWr. Korespondencja dotycząca działalności kleru w powiecie Zgorzeleckim. Komitet Powiatowy PPR w Zgorzelcu. List do Komitetu Miejskiego PPR w Bogatyni do Komitetu Powiatowego PPR w Zgorzelcu z 20 listopada 1948 r. oraz Wykaz duchownych wyznania rzymskokatolickiego. Ks. Piotr Mrówka był rozpracowywany w ramach operacji pod kryptonimem „Czarny Kruk”. Zob. AIPN Wr 024/5637. Sprawa agencyjnego rozpracowania kryptonim „Czarny Kruk” /teczka ewidencyjna dot. Mrówka Piotr, imię ojca: Antoni, ur. 06-01-1914 r. i innych.

- AIPN Wr 053/369. Sprawozdania PUBP w Zgorzelcu i Złotoryi do WUBP we Wrocławiu za lata 1947-1948.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu (APWr)

Korespondencja dotycząca działalności kleru w powiecie Zgorzeleckim. Komitet Powiatowy PPR w Zgorzelcu:

- List do Komitetu Miejskiego PPR w Bogatyni do Komitetu Powiatowego PPR w Zgorzelcu z 20 listopada 1948 r.,
- List do Wojewódzkiego Komitetu PPR z 18 maja 1948 r.
- List Komitetu Wojewódzkiego PPR we Wrocławiu, do I sekretarza Komitetu Powiatowego PPR w Zgorzelcu z 24 listopada 1948 r. L.dz. 445/I/48.
- Skarga do Powiatowego Komitetu PPR z 21 czerwca 1948 r.
- Skarga do Starosty Powiatowego w Zgorzelcu z 6 listopada 1948 r.
- Wniosek starosty zgorzeleckiego do wojewody we Wrocławiu. L.dz. 56/tj/48.
- Wykaz duchownych wyznania rzymskokatolickiego.

Archiwum Parafii pw. św. Bonifacego w Zgorzelcu (APBZ)

Akta dawne:

- Karta parafii. Sprawozdania 1945-1947.
- List do Administratury Apostolskiej we Wrocławiu z 1 listopada 1945 r.. Korespondencja 1945-1946.
- List do Archidiecezjalnego Caritas z 30 września 1946 r. Sprawozdania 1945-1947
- Podanie do Powiatowego Urzędu Ziemskiego z 18 stycznia 1947 r. Sprawozdania 1945-1947.

Teksty źródłowe wydane drukiem:

Instrukcje, wytyczne, okólniki dyrektora Departamentu V MBP dotyczące działań przeciwko Kościołowi katolickiemu w latach 1945-1953. Red. W. Frazik, F. Musiał. Kraków – Katowice 2012.

OPRACOWANIA

Hartmann K.: *Biogramy*. W: *Wielka mała historia*. Red. K. Hartmann. Görlitz – Wrocław 2014 s. 99-102.

Klementowski R.: *Zgorzelecka bezpieka 1945-1990*. Wrocław 2014.

Kucharski W.: *Komuniści i Watykan*. Warszawa 2019.

Lickindorf J.: *Historia parafii – Siostry Służebniczki*. Cz. 2. „BONIfakty” 2020 nr 7 (19) s. 6-7.

Lickindorf J.: *Historia parafii – sylwetki duszpasterzy ks. Józef Stanisław Rogoż*. Cz. 1. „BONIfakty” 2020 nr 1 (13) s. 7.

Lickindorf J.: *Historia parafii – sylwetki duszpasterzy ks. Józef Stanisław Rogoż*. Cz. 2. „BONIfakty” 2020 nr 2 (14) s. 7.

Pastuszewski S.: „Okolokatolickie” związki wyznaniowe jako mimowolny i świadomy sojusznik komunistów w walce z Kościołem rzymskokatolickim w Polsce w latach 1944-1989. W: *Czas próby. Kościół katolicki w okresie PRL*. Red. W. Polak. Toruń 2017 s. 49-77.

- Paszkievicz L.B.: *Sytuacja Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1945-1948 w świetle londyńskiego „Jutro Polska”*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 2:2003 nr 1 s. 93-111.
- Pater J.: *Ksiądz infułat dr Karol Milik jako rządca Archidiecezji Wrocławskiej w latach 1945-1951*. Wrocław 2012.
- Sanak M.: *Wizerunek papieża Piusa XII w propagandzie komunistycznej w Polsce w latach 1945-1958*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2017 z. 4 s. 759-774.
- Scholz F.: *Dziennik Görlitz – Zgorzelice – Zgorzelec 1945-1946*. Kijów 1993.
- Słabek H.: *Polityka i Kościół w Polsce 1945-1950 (przegląd problematyki)*. „Dzieje Najnowsze” 23:1991 nr 2 s. 105-114.
- Szpotański A.: *Monografia miasta Zgorzelec w latach 1945-2020*. Jelenia Góra 2022.
- Szpotański A.: *Parafia pw. św. Bonifacego w Zgorzelcu – Pfarrei St. Bonifatius in Zgorzelec*. Zgorzelec 2020.
- Szpotański A.: *Studium korespondencji Administratury Apostolskiej we Wrocławiu z ks. Franzem Scholzem proboszczem parafii pw. św. Bonifacego w Zgorzelcu*. „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 18:2019 nr 2 (35) s. 184-190.
- Wóycicki K.: *Dom nad Nysą Zgorzelec i Görlitz 1945-1989. Kronika wydarzeń*. Görlitz – Zgorzelec 2013.
- Zieliński Z.: *Kościół w Polsce w latach 1939-2003*. „Symposium” 2004 nr 1 (12) s. 49-58.
- Żaryn J.: *Kościół w PRL*. Warszawa 2004.

Streszczenie: W latach 1946-1950, na skutek nieprzewidzianych zbiegów okoliczności, pochodzący ze wschodniej Polski ks. Józef Rogoż pełnił posługę kapłańską w Zgorzelcu (na zachodniej granicy kraju). Co prawda w czasie swojego życia wielokrotnie stawał się przedmiotem zainteresowania władzy ludowej, tym razem jednak w wyniku działań organów bezpieczeństwa państwa oraz regionalnych władz partyjnych proces inwigilacji księdza zakończył się jego uwięzieniem. Artykuł miał na celu odpowiedzieć na pytanie, czy prześladowanie ks. Rogoża było wynikiem jego konspiracyjnej przeszłości, czy też było spowodowane jego postawą jako pierwszego polskiego duszpasterza w Zgorzelcu. Analiza krytyczna archiwaliów z Archiwum Państwowego zestawionych z innymi dokumentami dotyczącymi osoby ks. Rogoża, zarówno kościelnymi, jak i świeckimi, np. z Archiwum Instytut Pamięci Narodowej, Archiwum Legnickiej Kurii Biskupiej, Archiwum Parafii pw. św. Bonifacego w Zgorzelcu, jasno wskazują, iż komunści postrzegali ks. Rogoża jako zagrożenie. Podstawą takiej oceny była jego nieprzejednana postawa patriotyczna i ogromny wpływ na miejscowe społeczeństwo, a przecież ówczesna władza robiła wszystko by stworzyć „nowy ład” społeczny, szczególnie na tzw. Ziemiach Odzyskanych. Ponadto działania wobec ks. Rogoża wpisywały się w scenariusz prześladowania wobec Kościoła i duchowieństwa w dobie stalinizmu.

Słowa kluczowe: Zgorzelec, ks. Józef Rogoż, Kościół w czasach komunizmu, Ziemie Odzyskane.